

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خمس

دوره، هفتم، شماره نهم

دوره هفتم، شماره نهم / ۳

نام جزوه: خمس

نویسنده: هیأت تحریریه موسسه درراه حق

ناشر: موسسه درراه حق

نوبت چاپ: مکرر

تاریخ چاپ: ۱۳۹۷ هـ ش

چاپخانه: سلمان فارسی

نشانی: قم، خیابان آیت الله مرعشی نجفی (ارم)

کوچه ۲۰ - پلاک ۱۰ - موسسه درراه حق

تلفن: ۲-۳۷۷۴۳۲۲۱ (۰۲۵)

www.darrahehaq.com

سامانه پاسخگویی پیامکی: ۱۰۰۰۲۲۲۳۳۳

رایگان

فهرست مطالب

٥ خمس
٩ اهمیت خمس
١٢ خمس یا مالیات حکومتی
١٦ منابع خمس
٢٢ موارد مصرف خمس
٢٧ کیفیت پرداخت خمس
٣٠ آداب پرداخت کننده زکات و خمس
٣٢ آداب دریافت کننده خمس و زکات

دوره هفتم، شماره نهم / ۵

خمس

یکی از واجبات مهم مالی در دین اسلام که انجام آن بر همه مسلمان واجد شرایط واجب است «خمس» می‌باشد. خمس به معنای یک پنجم (۱۵) و در اصطلاح فقها عبارت است مالی که سالیانه مردم به نسبت یک پنجم و با شرایط خاصی باید پردازند.

قرآن مجید در این مورد چنین می‌فرماید:

«وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ

لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَىٰ وَالتَّيَامَىٰ وَالمَسَاكِينِ وَ ابْنِ
السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ أُمَّتُمْ بِاللَّهِ وَ مَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ
الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانَ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ»^۱

«و بدانید، هر غنیمتی که به دست شما می‌رسد، ۲۰٪ آن برای خدا، پیامبر، نزدیکان وی، یتیمان، مستمندان، و درراه ماندگان است. اگر به پروردگار و به آنچه بر بنده ما حضرت محمد (صلی الله علیه وآله) در روز جدایی حق از باطل، روز برخورد دو گروه (جنگ بدر) نازل شده ایمان دارید. و خداوند بر همه چیز قادر است».

صاحب مجمع البحرين در ذیل کلمه «غنیمت» ذکر شده در آیه می‌گوید:

«الْغَنِيمَةُ فِي الْأَصْلِ هِيَ الْفَائِدَةُ الْمَكْتَسَبَةُ!»

«غنیمت فایده‌ای است که انسان در پی کوشش و تلاش، آن را به دست می‌آورد».

دوره هفتم، شماره نهم / ۷

علاوه بر آیه فوق روایات بسیاری بر وجوب
خمس دلالت دارند. از جمله می‌توان به روایتی از امام
صادق (علیه السلام) اشاره کرد که فرمود:

«إِنَّ اللَّهَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ حَرَّمَ عَلَيْنَا الصَّدَقَةَ أَنْزَلَ لَنَا
الْخَمْسَ فَالصَّدَقَةُ عَلَيْنَا حَرَامٌ وَالْخَمْسُ لَنَا
فَرِيضَةٌ...!»

«به راستی، معبودی جز الله نیست. زیرا (خداوند)
صدقه را بر ما حرام و خمس را برای ما قرارداد. پس،
صدقه بر ما حرام ولی خمس برای ما فریضه
می‌باشد...»

و در کتاب «عروة الوثقی» چنین آمده است:

«هُوَ مِنَ الْفَرَائِضِ وَ قَدْ جَعَلَهَا اللَّهُ تَعَالَى لِمُحَمَّدٍ وَ ذُرِّيَّتِهِ - صَلَوَاتِ اللَّهِ عَلَيْهِمْ - عَوْضاً مِنَ الزَّكَاةِ إِكْرَاماً لَهُمْ وَ مَنْ مَنَعَ دِرْهَمًا أَوْ أَقْلًا، كَانَ مَنْدَرَجًا فِي الظَّالِمِينَ لَهُمْ وَ الْغَاصِبِينَ لِحَقِّهِمْ بَلْ مَنْ كَانَ مُسْتَحِلًّا لِذَلِكَ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ...!»

«خمس، از واجبات است؛ خدای متعالی آن را برای محمد (صلی الله علیه و آله) و ذریه اش - صلوات الله علیهم - و ذریه اش - صلوات الله علیهم - عوض از زکات قرار داده است (به جهت گرامی داشت آنان) و کسی که درهمی یا کمتر از آن را منع کند؛ در ردیف ظلم کنندگان و غصب کنندگان حق

دوره هفتم، شماره نهم / ۹

آنان بوده، بلکه کسی که منع خمس را حلال بشمارد از کافران است...».

اهمیت خمس

نفس وجوب خمس بر اهمیت آن دلالت دارد، زیرا تا موردی مصلحت شدید نداشته باشد؛ حکم وجوب بر آن بار نمی‌شود. شارع مقدس مصالح اجتماعی، اقتصادی، معنوی این مسأله را ملاحظه کرده و به لحاظ نقش عظیم و مصلحت شدید، آن را فریضه شمرده است. چنان‌که فرمود: «وَالْخَمْسُ لَنَا فَرِيضَةٌ»^۱.

و در سوره انفال (آیه ۴۱)، مطلب را به کلمه «إِنَّ» تأکید کرده است؛ به لحاظ اهمیت و عنایت خاصی که در این حکم وجود دارد. نیز سفارش

رسول خدا (صلی الله علیه وآله) و ائمه معصومین (علیهم السلام) بر اهمیت خمس، دلالت دارد.

رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه وآله) در دستورالعمل خود به عمرو بن حزم - فرستاده حضرت به یمن - چنین مرقوم فرمودند:

«به نام خداوند بخشنده مهربان؛ این بیانی از خدا و رسول او است:

ای گروندگان (به خدا و رسولش) به پیمانهای خود وفا کنید. این پیمانی است از محمد رسول خدا (صلی الله علیه وآله) به عمر و بن حزم، هنگامی که او را به یمن روانه نمود. او را به تقوای خدا در همه

دوره هفتم، شماره نهم / ۱۱

امورش امر می‌کند... و این‌که در غنائم، خمس است»^۱.

«از محمد (صلی الله علیه وآله) به فجیع: و کسانی که تبعیت نموده، اسلام آورده‌اند؛ نماز به پا می‌دارند، زکات می‌پردازند، فرمان‌برداری خدا و پیامبر او را می‌کنند، از غنائم، خمس خدا را می‌پردازند...»^۲.

روایات دیگری نیز به پرداخت خمس ترغیب کرده، از تصرف در اموال خمس نداده، منع می‌کند و دلالت بر اهمّیت این حکم الهی دارد.

۱. زکات و خمس، ص ۱۴۵. به نقل از فتوح البلدان، ج ۱، ص ۸۴، باب الیمین.

۲. زکات و خمس، به نقل از أسد الغابة، ج ۴، ص ۱۷۵.

در روایتی، ابی بصیر از امام باقر (علیه السلام) نقل می‌کند که آن حضرت فرمود:

«لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَشْتَرِيَ مِنَ الْخُمْسِ شَيْئاً حَتَّى يَصِلَ إِلَيْنَا حَقًّا؛» بر هیچ فردی حلال نیست از چیزی که خمس به آن تعلق گرفته است چیزی را بخرد تا این که حق ما را به ما برساند.»

خمس یا مالیات حکومتی

فلسفه تشریح خمس چه بوده است؟ آیا خمس، مانند هر مال شخصی دیگر، مخصوص شخص امام (علیه السلام) است؟ که در مصارف خاص، آن را به مصرف می‌رساند و احیاناً اگر خواسته باشد آن را هدیه کرده و یا در مصارف عام به کار می‌گیرد و بعد

دوره هفتم، شماره نهم / ۱۳

از مرگ او به ارث برده می‌شود و وارثان، آن را بین خود، طبق موازین شرع تقسیم می‌کنند؟ یا این که خمس مال مقام امامت و ولایت است - به طوری که تصرف در آن باید مطابقت با آن مقام داشته باشد که مقام حکومت است - و بعد از مرگ امام معصوم (علیه السلام) به ارث برده نمی‌شود، بلکه به کسی منتقل می‌شود که آن مقام از جانب خدا به او تفویض شده، و یا به کسی واگذار می‌شود که منصوب از جانب امام معصوم (علیه السلام) باشد؟

قبل از پاسخ به سؤال فوق، دانستن این مطلب لازم است که مقام ائمه (علیهم السلام) فوق هر مقامی است. ائمه از نظر مقام تکوین - به اذن خدا - حاکم بر همه موجودات بوده و واسطه فیض می‌باشند و اگر

آن‌ها نبودند، جهانی هم نبود، زیرا جهان به خاطر آنان آفریده شده است. به همین جهت می‌توانند هرگونه تصرفی در نفوس و اموال و دیگر پدیده‌ها داشته باشند.

اما از نظر تشریح، ائمه (علیهم السلام) دارای مقام حکومت اعتباری هستند. و این مقام، اقتضا می‌کند که به مقررات و ضوابط در محدوده حقوق تشریح شده عمل نمایند و مردم را به آن‌ها فراخوانند. این مقام را نیز خدا به آنان تفویض فرموده و اختیاراتی به آن‌ها داده است تا طبق مصالح جامعه اسلامی و رشد اسلام در میان مردم، اعمال ولایت کنند.

در این جا، مسأله خمس را باملاحظه مقام اعتباری ائمه (علیهم السلام) مورد توجه و بررسی قرار

دوره هفتم، شماره نهم / ۱۵

می‌دهیم و کاری به مقام ولایت تکوینی نداریم. اینک پاسخ سؤال فوق:

امام معصوم (علیه‌السلام) که ریاست عامه بر امور دینی و دنیوی مردم دارد - و این یک مقام اعتباری است - دارای این حق می‌باشد که خمس اموال را طبق شرایط دریافت کرده، به خواست نظر مبارکش به مصرف برساند و این حق از شؤون مقام امامت و رهبری است. چنان‌که بیان آن‌ها قبلاً گذشت.

شکّی نیست که مستمندان و نادرهای سادات باید توسط خمس، رفع نیاز از آن‌ها شود. دیگر از موارد مصرف خمس، اداره زندگی خصوصی، رفع حوائج مستمندان از سادات می‌باشد؛ و بعد از رحلت

امام (علیه السلام) به عهده امام بعدی که دارای منصب امام است گذاشته می شود.^۱

منابع خمس

خمس بر هفت چیز تعلق می گیرد:

۱ . . . عن ابی علی بن راشد قال: قلت لابی الحسن الثالث (علیه السلام) اَنَا نَوْتِي بِالشَّيْءِ فيقال: هذا كان لابی جعفر (علیه السلام) عندنا فكيف نضع؟ فقال ما كان لابی (علیه السلام) بسبب الإمامة فهو لی و ما كان غیر ذلك فهو میراث علی کتاب الله و سنتة نبیه (صلی الله علیه و آله).

وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۷۴، باب ۲ من ابواب الانفصال و ما یختص بالامام، ح ۶.

دوره هفتم، شماره نهم / ۱۷

۱ - غنیمت: غنایم حاصله از جنگی که به اذن

امام صورت می‌گیرد، خمس آن مربوط به امام است.

امام باقر (علیه السلام) می‌فرماید:

«هر چیزی که در جنگ، برای دعوت به اسلام

و شهادت «لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ و مُحَمَّدٌ رَسولُ اللَّهِ -

صلوات خدا بر او باد - به دست آمده، خمس آن برای

ما است...»^۱.

اگر جنگ به اذن امام نباشد، تمام غنیمت از آن

امام (علیه السلام) بوده^۲، از انفال، محسوب می‌شود^۳.

۱. وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۳۹، روایت ۵.

۲. وسائل الشیعه، جلد ۶، ص ۳۶۹، روایت ۱۶.

۳. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۳۵۲.

اگر جنگ در زمان غیبت واقع شود؛ یعنی زمانی که دسترسی به امام (علیه السلام) وجود ندارد تا از حضرت، اذن گرفته شود، حکم آن چنین است: «غنائمی که در حال غیبت و عدم امکان استیذان از امام به دست می آید؛ اقوی آن است که در آن، خمس واجب است (یعنی از انفال نیست)، به ویژه اگر نبرد برای دعوت به اسلام باشد. هم چنین است حکم غنائمی که در هنگام دفاع، از مهاجمین کفّار به دست می آید؛ هر چند در زمان غیبت باشد»^۱.

۲ - معادن: هر معدنی که دارای ارزش و

قیمت است و استخراج می شود؛ باید خمس آن

دوره هفتم، شماره نهم / ۱۹

پرداخت گردد. مرحوم علامه حلّی در «تذکره»
فرموده است:

«المعادن و هی کلّ ما خرج من الأرض ممّا
یخلق فیها من غیرها ممّا له قيمة...»^۱

معادن از جمله موارد زکات است و این معادن
چیزی است که از زمین خارج شده و در زمین
آفریده می‌شود (که شامل خود زمین نمی‌شود) و
برایش قیمت و ارزشی است».

برای وجوب نفس، در معادن «نصاب» قرار
داده شده و مقدار آن بیست دینار است. بنابراین، آنچه
از معادن، استخراج می‌شود؛ بعد از استثناء هزینه‌های

استخراج و تصفیه و امثال آنها. چنان چه به بیست دینار نرسد؛ لازم نیست خمس آن پرداخت شود.

۳ - گنج: برای وجوب خمس در گنج نیز

نصاب وجود دارد که در «تحریرالوسیلة» مقدار آن بیست دینار (یا دویست درهم) ذکر شده است. پس هرگاه ارزش تقریبی گنج این مقدار نباشد خمس آن واجب نیست.

۴ - غوص: هر چه از غواصی به دست آید

در صورتی که قیمت آن معادل یک دینار طلا باشد، خمس دارد.

از امام کاظم (علیه السلام) درباره آنچه از دریا

خارج می شود (مثل لؤلؤ...) پرسیده شد که آیا در آن

دوره هفتم، شماره نهم / ۲۱

زکات هست؟ حضرت فرمود: «هرگاه قیمت آن به یک دینار برسد در آن، خمس واجب است»^۱.

۵ - مال حلال مخلوط به حرام: اگر مال

حلال آمیخته با حرام در نزد کسی وجود داشته باشد، به طوری که نتوان آن‌ها را از هم تشخیص داد در صورتی که مالک مال حرام به هیچ وجه شناخته نباشد و مقدار حرام یا حلال راندانیم، وظیفه اخراج خمس است.

۶ - زمینی که کافر ذمی از مسلمان بخرد: اگر

کافر ذمی که در پناه مسلمانان زندگی می‌کند؛ زمینی را از مسلمانی بخرد، باید خمس آن را پرداخت نماید.

۱. وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۴۷، روایت ۲.

۷ - فواید و درآمد مازاد بر هزینه: انسان، هرگونه درآمد و فایده‌ای به دست آورد؛ بعدازآن که هزینه زندگی خود و افراد تحت تکفلش را مناسب با وضعیت خود و شرایط اجتماعی و اقتصادی برداشت نمود باید خمس آن را پرداخت نماید^۱.

موارد مصرف خمس

آیه ۴۱ از سوره انفال، مستحقین مصرف خمس را این گونه بیان می‌دارد:

۱ - خداوند

۲ - پیامبر(صلی الله علیه وآله)

۳ - نزدیکان پیامبر(صلی الله علیه وآله)

۱. کتاب زکات و خمس در اسلام، تحریرالوسیلة، ج ۱،

دوره هفتم، شماره نهم / ۲۳

۴ - یتیمان

۵ - درماندگان

۶ - درراه ماندگان

سهم خداوند از خمس به پیامبر (صلی الله علیه وآله) تعلق می‌گیرد. از امام رضا (علیه السلام) سؤال شد: «آنچه برای خداوند می‌باشد برای کیست؟» فرمود: برای رسول خدا (صلی الله علیه وآله)'.
سهم پیامبر در اختیار خود آن حضرت می‌باشد. اما مقصود از اقارب (نزدیکان)، امامان معصوم (علیهم السلام) هستند. امیر المؤمنین (علیه السلام) فرمود:

«...فَنَحْنُ الَّذِينَ عَنِ اللَّهِ بَدَى الْقَرْبَى وَالْيَتَامَى
وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ فِينَا خَاصَّةً لِأَنَّهُ لَمْ يَجْعَلْ
لَنَا فِي سَهْمِ الصَّدَقَةِ نَصِيبًا. أَكْرَمَ اللَّهُ نَبِيَّهُ (صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَأَكْرَمَنَا أَنْ يُطْعِمَنَا أَوْسَاخَ النَّاسِ؛

«...پس ما هستیم آنانی که خداوند از نزدیکان
اراده و قصد کرده است؛ و ایتام و درماندگان و در راه
ماندگان، خصوص، کسانی است که در میان ما
هستند. زیرا خداوند برای ما از زکات، نصیب و
بهره‌ای قرار نداده است. خداوند، پیامبر (صلی الله علیه
وآله) و ما را گرمی داشته و غذای ما را در اوساخ
مردم قرار نداده.»

دوره هفتم، شماره نهم / ۲۵

بعد از رحلت حضرت رسول (صلی الله علیه و آله) سهم خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اقارب، در اختیار امام معصوم (علیه السلام) قرار می گیرد.
امام موسی کاظم (علیه السلام) فرمود:

«ماکانَ اللهُ فهُوَ لِرَسُولِهِ و ما کانَ لِرَسُولِهِ فهُوَ

لَنَا...!»؛ آن چه از خمس برای خدا است، پس در اختیار رسول خدا (صلی الله علیه و آله) قرار می گیرد و آن چه برای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) باشد، در اختیار ما است.»

و مراد از ایتمام و درماندگان و ابن السبیل، ذریه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و ائمه (علیهم السلام)

هستند؛ چنان که امیرالمؤمنین (علیه السلام) بیان فرمود:
 «...وَالْيَتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينَ وَ ابْنِ السَّبِيلِ فِينَا خَاصَّةً».

چنان چه ایتام و مساکین و درراه ماندگان
 وجود نداشتند، این سه سهم نیز به امام (علیه السلام)
 برمی گردد تا در موردی که صلاح می داند به مصرف
 برساند.

به طور خلاصه، حکم شارع بر این است که
 خمس به دو قسم تقسیم می شود: ۱ - سهم امام، که
 در هر چه صلاح و خواست امام هست مصرف
 می کند.

۲ - سهم فقرا از بنی هاشم که به اندازه رفع نیاز
 به آنان داده می شود و اگر چیزی باقی ماند؛ به خود
 امام برمی گردد و همان گونه که بیان شد خمس در

دوره هفتم، شماره نهم / ۲۷

مالکیت مقام ولایت است و در هر کاری که صلاح بدانند مصرف می‌کند و شاید عنوان «وجه إلا مارة»^۱ در برخی از روایات، راجع به خمس، گویای این باشد که: خمس، بودجه‌ای است که در اختیار ولیّ امر قرار می‌گیرد تا در مصالح جامعه به مصرف برساند.

کیفیت پرداخت خمس

اسلام در همه زمینه‌ها به پیروانش دستور می‌دهد که فرمان خدا در انجام عبادات را - که خمس و زکات نیز از جمله آنهاست - از روی میل و صرفاً به خاطر اطاعت خدا و قرب او به عمل آورند.

۱. جامع الاحادیث، ج ۸، ش ۱۵۹۳.

فقها در مورد خمس، قیود و شرایطی ذکر کرده‌اند که اهمّ آن‌ها بدین قرار است:

۱ - از فقرایی که خمس به مصرف آن‌ها می‌رسد؛ باید مؤمن دوازده‌امامی باشند؛ ولی لازم نیست که عادل باشند، اما اگر خمس، موجب کمک شخصی به انجام گناه و طغیان او می‌شود باید از پرداخت خمس به او اجتناب نمود.

۲ - لازم نیست سهم سادات بین همه اصناف (ایتام، مساکین، درراه ماندگان) تقسیم شود و به هر صنف مقداری داده شود؛ و نیز لازم نیست میان افراد یک صنف تقسیم شود یا این‌که به تساوی بین آنان تفریع گردد.

دوره هفتم، شماره نهم / ۲۹

۳ - فقط کسانی که از طرف پدر، منتسب به «هاشم» جدّ پیامبر (صلی الله علیه و آله) می باشند مستحقّ خمس هستند (و هاشمی بر آنها اطلاق می شود)، اما آنانی که از طرف مادر منتسب هستند جایز است زکات دریافت کنند و خمس به آنان تعلّق نمی گیرد.

۴ - سیادت فرد به شاهد شرعی یا معروفیت و شهرت ثابت می شود (شهرتی که - به قول بعضی - موجب علم به درستی ادعا باشد) به مجرد این که کسی ادعای سیادت کند از او پذیرفته نمی شود.^۱

نصف خمس، سهم امام (علیه السلام) است که باید به حاکم و مجتهد جامع الشرائط برسد یا به اذن

او صرف شود. نصف دیگر که سهم سادات محسوب می‌شود به نظر بعضی از مراجع، چنان چه شخص بدهکار، مورد و مستحق آن را تشخیص بدهد و دانای به مسائلش باشد، می‌تواند خودش بپردازد، ولی بهتر این است که زیر نظر مجتهد باشد؛ و به نظر بعضی دیگر احتیاطاً؛ و به نظر حضرت امام - رضوان الله تعالی علیه - حتماً واجب است که یا به خود حاکم و مجتهد و مرجع تقلید داده شود یا به اذن و اجازه‌اش صرف سادات فقیر گردد.

آداب پرداخت‌کننده زکات و خمس

۱ - انگیزه‌اش در پرداخت زکات یا خمس، فقط انجام فرمان خدای برزگ باشد و در غیر این صورت واجب خود را انجام نداده است.

دوره هفتم، شماره نهم / ۳۱

۲ - با رغبت، میل و رضایت کامل زکات یا
خمس را بپردازد.

۳ - علنی دادن زکات فضیلت بیشتری دارد،
ولی در صدقات مستحب، مخفی دادن بهتر است.

۴ - به گیرنده خمس یا زکات منت نگذارد،
چنانکه خداوند می‌فرماید:

«ای گروندگان، صدقه‌هایتان را با منت و آزار
باطل نکنید»^۱.

۵ - زکات، طوری پرداخت شود که موجب
خجالت برای افراد نشود، به‌خصوص افرادی که
دارای شخصیت اجتماعی هستند.

۱ . سوره مبارکه، بقره، آیه ۲۶۴.

آداب دریافت‌کننده خمس و زکات

از نظر اخلاقی لازم است دریافت‌کننده خمس و زکات به موارد ذیل توجه کند:

۱ - اظهار نیاز و احتیاج ننماید. البته گاهی

احتیاج به حدّی می‌رسد که اظهار در بعضی موارد جایز یا واجب می‌شود.

۲ - اگر به اندازه رفع احتیاج یک روزش

داشته باشد؛ تقاضای کمک ناپسند است. چنان‌که امام صادق (علیه‌السلام) فرمود:

«کسی که از مردم چیزی بخواهد در حالی که

مخارج یک روزش را در اختیار دارد؛ از مسرفین محسوب می‌گردد»^۱.

دوره هفتم، شماره نهم / ۳۳

۳ - در صورتی که نیازمند است، بدون خجالت

کشیدن آن را دریافت نماید.

محمد بن مسلم از امام باقر (علیه السلام)

می پرسد: مرد محتاجی برایش صدقه می فرستند قبول

نمی کند. فرمود: «سزاوار نیست از (گرفتن) چیزی که

خدا واجب فرموده است، خجالت بکشد»^۱.

۴ - مستحب است دریافت کننده زکات برای

پرداخت کننده آن دعا کند.

۵ - خداوند متعال (که ولی نعمت مطلق است)

را حمد و ستایش کند؛ که حمد و شکر او موجب

ازدیاد نعمت می گردد.

پایان